

Dariusz Michta

ZBRODNIA I KARA – ROZWAŻANIA WOKÓŁ KRÓTKIEGO FILMU O ZABIJANIU KRZYSZTOFA KIEŚŁOWSKIEGO

Streszczenie (abstrakt): *Krótki film o zabijaniu* Krzysztofa Kieślowskiego opowiada historię młodego człowieka skazanego, za dokonanie brutalnego morderstwa, na karę śmierci. Zarówno morderstwo, jak i wykonanie kary śmierci zostały przedstawione z dużym realizmem. Film jest głosem reżysera przeciwko pozbawianiu życia kogokolwiek, także w ramach zinstytucjonalizowanych mechanizmów. Dzieło, powstałe w końcu lat osiemdziesiątych, w momencie wyraźnego rozkładu totalitarnego systemu komunistycznego, spotkało się z uznaniem zachodnich krytyków filmowych. W artykule omówiono fabułę filmu, scharakteryzowano bohaterów, zaprezentowano informacje o karze śmierci w kodeksach karnych z okresu międzywojennego oraz Polski Ludowej, karze śmierci w Polsce przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, a także poglądy na karę główną w judeochrześcijańskim kręgu kulturowym.

Słowa kluczowe: morderstwo, prawo, sąd, kara śmierci, film

CRIME AND PUNISHMENT – REFLECTIONS ON A *SHORT FILM ABOUT KILLING OF KRZYSZTOF KIEŚŁOWSKI*

Abstract: *A Short Film About Killing* of Krzysztof Kieślowski tells the story of a young man sentenced to death for brutal murder. Both the murder and the execution of the death penalty are presented with great realism. The film is the director's voice against killing anyone, also within institutionalized mechanisms. The work, created at the end of the 1980s, at a time of a clear disintegration of the totalitarian communist system, was appreciated by Western cinematography. The article discusses the plot of the film, characterizes the characters, also presents information about the death penalty in penal codes from the interwar period and People's Poland, death penalty in Poland at the turn of the 1980s and 1990s, as well as views on the main punishment in the Judeo-Christian culture.

Keywords: murder, law, court, death penalty, film

Wstęp

Krótki film o zabijaniu to jeden z najbardziej znanych i cenionych filmów Krzysztofa Kieślowskiego. Nie jest rzeczą łatwą, wśród wielu filmów poruszających temat zbrodni i odpłaty za nią w postaci kary śmierci, stworzyć obraz, który utkwi w świadomości społecznej i będzie punktem odniesienia w dyskusji na temat zasadności tej kary. Kieślowskiemu sztuka ta z pewnością się udała. Film wszedł na ekrany kin na miesiąc przed wykonaniem

ostatniej kary śmierci w Polsce¹ i od razu zdobył uznanie publiczności oraz krytyków, co przełożyło się na liczne nagrody. Tylko w 1988 roku film otrzymał Nagrodę Jury oraz Nagrodę FIPRESCI w Cannes, a także Wielką Nagrodę Festiwalu „Złote Lwy Gdańskie” oraz Europejską Nagrodę Filmową dla najlepszego filmu².

Fabula

Młody chłopak Jacek Łazar, grany przez Mirosława Bakę³, został ciężko doświadczony przez los. W dramatycznych okolicznościach, nie bez winy Jacka, ginie jego młodsza siostra. Bohater snuje się bez celu po Starym Mieście. Bezsilność i złość, które w sobie tłumi, znajdują ujście w bardzo brutalnym morderstwie taksówkarza Waldemara Rekowskiego (Jan Tesarz). Jacek prosi o kurs na Dolny Mokotów (akcja filmu dzieje się w Warszawie) i na obrzeżach tej dzielnicy zarzuca – przygotowaną wcześniej – linę na szyję kierowcy, próbując go udusić, następnie wielokrotnie uderza ofiarę w głowę prętem. Przenosi, dającego jeszcze oznaki życia, Waldemara Rekowskiego w zarośla przy Wiśle, uderza pokrzywdzonego dużym kamieniem, co powoduje jego śmierć. Obrońcą Jacka Łazarza zostaje młody adwokat – Piotr Balicki, który stosunkowo niedawno złożył pozytywny egzamin adwokacki, a w rolę którego wcielił się Krzysztof Globisz. Wydaje się, że nie jest on jednak emocjonalnie przygotowany do tego, aby udźwignąć ciężar sprawy. Sąd orzeka karę główną, czyli karę śmierci. Mecenas Balicki jest załamany. W rozmowie ze swoim klientem dowiaduje się, że powodem zabójstwa była śmierć siostry Jacka, o którą Jacek się obwinia. Widz obserwuje ze szczegółami dwa w zasadzie morderstwa – oskarżonego i na oskarżonym. Zarówno bestialski czyn Jacka Łazara, jak i jego egzekucja pokazane są z drastycznymi szczegółami. Skazany jest krańcowo przerażony tym, co za chwilę go spotka, gwałtownie próbuje wyrwać się z rąk funkcjonariuszy. Bezskutecznie. Naczelnik więzienia nakazuje wykonanie wyroku, kat zawiązuje skazanemu przepaskę na oczach i pętlę na szyi. Zapadnia się otwiera, Jacek Łazar wije się w konwulsjach, po czym umiera.

Bohaterowie

Głównych bohaterów jest w zasadzie trzech – antypatyczny taksówkarz Waldemar Rekowski, który staje się ofiarą morderstwa, rozpoczynający praktykę adwokacką mecenas Piotr Balicki oraz młody morderca Jacek Łazar. Pozostali stanowią tło dla ich działań. Waldemar Rekowski najbardziej kocha chyba swojego poloneza oraz psa, którego dokarmia. Kieślowski nie ułatwia widzom oceny bohatera. Taksówkarz jest brutalnie zamordowaną ofiarą, a przed śmiercią doznał ogromnych cierpień. Jednocześnie jest jednak człowiekiem nieprzyjemnym, którego nie obchodzi los innych ludzi. Piotr Balicki to początkujący adwokat, idealista, nie wierzy w wychowawczą moc kary. Przychodzi mu zmierzyć się ze sprawą najtrudniejszą – stawką jest ludzkie życie. Sprawę przegrywa i choć wyrok zapewne nie mógł być inny, będzie ona mu ciążyć do końca życia. Jacek Łazar to młody morder-

¹ <https://www.filmweb.pl/film/Kr%C3%B3tki+film+o+zabijaniu-1987-1157/trivia> [dostęp: 26.04.2022].

² <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=122630> [dostęp: 26.04.2022].

³ Wymienieni w artykule aktorzy – <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=122630> [dostęp: 26.04.2022].

ca, obojętny na los innych (nie pomaga brutalnie atakowanemu człowiekowi), działający wręcz na szkodę innych (umyślnie sprowadza niebezpieczeństwo na kierowców samochodów). Dopiero kiedy poznamy motywy jego zachowania, tragedię, która była jego udziałem, towarzyszące mu wewnętrzne rozterki, obok potępienia pojawia się także współczucie. Czujemy, że kara śmierci nie jest właściwą odpowiedzią na czyn tego człowieka. Osobno wyróżnić należy jeszcze jednego bohatera – tajemniczego robotnika z miarą (na której wyeksponowany został numer 5, co nasuwa oczywiście skojarzenia z numerem przykazania ‘nie zabijaj’), granego przez Artura Barcisia. Bohater ten pojawia się także w innych (poza X) częściach *Dekalogu*, nadając całemu cyklowi wymiar metafizyczny, uosabia kogoś więcej niż tylko postronnego obserwatora toczącej się akcji, może Boga, może Jego posłańca, a może los. Robotnik sprawia wrażenie jakby przestrzegał przyszłego mordercę, odradzał planowany czyn. Na jego widok Jacek odchyła głowę w półmrok, ale od tego, co zamierzył, nie odstępuje. Nadto bohaterem zbiorowym w filmie Kieślowskiego jest społeczeństwo, ukazane na przykładzie społeczeństwa stolicy. Samo miasto jest brzydkie, ponure, brudne. Obraz ten potęguje użycie zielonkawych filtrów przez operatora Sławomira Idziaka, a także muzyka Zbigniewa Preisnera⁴. Kieślowski realistycznie oddał pesymistyczne nastroje końca lat osiemdziesiątych. Społeczeństwo jest bierne, pasywne, w stanie rozkładu. Przechadzka Jacka Łazara po Starym Mieście jest pretekstem do wycinkowej obserwacji społeczeństwa. Jacek nie pomaga ofierze brutalnego pobicia, chociaż jest świadkiem tego zdarzenia, strąca kamień na jezdnię, na której poruszają się samochody, powodując najprawdopodobniej wypadek, mija grupę kibiców piłkarskich. Można wyczuć, że coś się musi skończyć, obumrzeć, ale jeszcze nowe się nie narodziło.

Kara śmierci w kodeksach karnych z 1932 i 1969 roku

Kodeks karny z 1932 roku⁵ przewidywał karę śmierci m.in. w przypadku udziału w działaniach wojennych przeciw Państwu Polskiemu (art. 101 § 2) oraz w przypadku zabójstwa (art. 225 § 1). Natomiast kodeks karny z 1969 r.⁶ sankcjonował karę śmierci niektóre z przestępstw przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (np. art. 122 i 123), a także zabójstwo (art. 148), czy rozbój z użyciem niebezpiecznego narzędzia (art. 210 § 2). Karę śmierci wykonywało się przez powieszenie (art. 38 kodeksu karnego z 1932 r. i art. 110 § 1 kodeksu karnego wykonawczego z 1969 roku⁷). Sposób wykonania kary śmierci w okresie przedstawionym w filmie Krzysztofa Kieślowskiego normował przywołany kodeks karny wykonawczy z 1969 r. Wykonanie kary śmierci następowało w miejscu zamkniętym, niepublicznie, a z przebiegu wykonania kary sporządzało się protokół. Wykonanie kary śmierci odbywało się w obec-

⁴ R. Birkholc, *Krótki film o zabijaniu (Dekalog V)*, reż. Krzysztof Kieślowski, <https://culture.pl/pl/dzielo/krotki-film-o-zabijaniu-dekalog-v-rez-krzysztof-kieslowski> [dostęp: 26.04.2022].

⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r., poz. 60, nr 571 ze zm.

⁶ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94 ze zm. Wobec żołnierzy karę śmierci wykonywało się przez rozstrzelanie (art. 110 § 1).

⁷ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 98 ze zm.

ności prokuratora, dyrektora zakładu karnego i lekarza. Na życzenie skazanego powinien być obecny również duchowny, a poza tym mógł być obecny obrońca, którego o wyznaczonym terminie wykonania kary śmierci należało zawiadomić. Powyższe znajduje odzwierciedlenie w filmie. Podczas egzekucji jest obecny adwokat skazanego Jacka Łazara, prokurator grany przez Macieja Maciejewskiego, naczelnik więzienia, w rolę którego wcielił się Jerzy Zass. Jest także lekarz (Karol Stępkowski) i ksiądz (Zbigniew Borek).

Poglądy na karę główną w judeochrześcijańskim kręgu kulturowym

Cykl *Dekalog*, w oparciu o niejednoznaczne historie, nawiązuje do dziesięciorga przykazań, będących trzonem moralności judeochrześcijańskiej, która – obok prawa rzymskiego i greckiej filozofii – jest podstawą współczesnej cywilizacji zachodniej. Stary Testament przewidywał karę śmierci za liczne przewinienia. Było to przede wszystkim przelanie krwi ludzkiej, czyli zabójstwo (Księga Rodzaju 9, 6), ale także m.in. cudzołóstwo (Księga Kapłańska 20, 10), homoseksualizm (Księga Kapłańska 20, 13), czy zoofilia (Księga Kapłańska 20, 15 – przy czym zwierzę również należało zabić)⁸. Choć z żadnej z czterech Ewangelii nie można wyprowadzić bezpośredniej i stanowczej zgody Jezusa na stosowanie kary śmierci, już w przypadku św. Pawła (List do Rzymian 13, 4) znajdujemy przestrożę, że władza nie na darmo nosi miecz⁹. Obecnie Kościół Katolicki zajmuje wobec kary śmierci stanowisko jednoznacznie negatywne. W Katechizmie Kościoła Katolickiego (punkt 2267) wskazano, że wymierzanie kary śmierci, dokonywane przez prawowitą władzę, po sprawiedliwym procesie, przez długi czas było uważane za adekwatną do ciężaru odpowiedzialności na niektóre przestępstwa i dopuszczalne, choć stanowiło krańcowy środek ochrony dobra wspólnego. Dziś coraz bardziej umacnia się świadomość, że osoba nie traci swej godności nawet po popełnieniu najcięższych przestępstw. Co więcej, rozpowszechniło się nowe rozumienie sensu sankcji karnych stosowanych przez państwo. Ponadto zostały wprowadzone skuteczniejsze systemy ograniczania wolności, które gwarantują należyłą obronę obywateli, a jednocześnie w sposób definitywny nie odbierają skazańcowi możliwości odkupienia win¹⁰.

Kara śmierci w Polsce w latach przemiany i przełomu

Koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, czas powstania *Dekalogu* Kiesłowskiego, jak i początek lat dziewięćdziesiątych, to okres dyskusji o sposobie ułożenia na nowo systemu prawnego naszego kraju. Społeczeństwo, po latach cenzury pragnące nieskrępowanej dyskusji, uległo polaryzacji światopoglądowej. Dekomunizacja, relacje państwo – rynek, aborcja to tylko przykładowe zagadnienia, wokół których koncentrowała się dyskusja.

⁸ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2009, s. 47, 239-240.

⁹ *Pismo...*, s. 2480.

¹⁰ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, opracowanie internetowe – M. Baranowski, przypisy S. Kuczvara, za zgodą i w oparciu o wydanie Pallottinum 1994, <http://www.katechizm.opoka.org.pl/rkkkIII-2-2.htm> [dostęp: 26.04.2022].

Przedmiotem dyskusji była również kara śmierci. Ostatnia egzekucja w Polsce została orzeczona 12 czerwca 1986 roku, a dotyczyła skazanego Andrzeja Czabańskiego, który został powieszony 21 kwietnia 1988 roku¹¹. Na mocy ustawy nowelizującej m.in. kodeks karny oraz kodeks karny wykonawczy wprowadzono ustawowe moratorium na wykonywanie kary śmierci, przewidziane na okres 5 lat, wskazując, że kary śmierci nie wykonuje się w okresie 5 lat od dnia wejścia w życie ustawy¹². Nie oznacza to, że nie wydawano wyroków kary śmierci, kary takie były orzekane, jednakże ich nie wykonywano. W dniu 7 lutego 1996 roku zapadł ostatni wyrok śmierci w Polsce. Dotyczył Zbigniewa Brzostowskiego, skazanego za zabójstwo dwóch kobiet, którego dokonał przebywając na przepustce¹³. Wraz z wejściem w życie ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny¹⁴, tj. z dniem 1 września 1998 r. (art. 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Przepisy wprowadzające Kodeks karny¹⁵), kara śmierci w Polsce została zniesiona. Wydane kary śmierci zostały zamienione na kary dożywocia. Ustawą z dnia 14 kwietnia 2000 r. ratyfikowano Protokół nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci¹⁶. Art. 1 Protokołu stanowi, że znosi się karę śmierci – nikt nie może być skazany na taką karę ani nie może nastąpić jej wykonanie¹⁷.

Zakończenie

Nie zabijaj! zdaje się krzyczeć swoim filmem Krzysztof Kieślowski. Nieważne, czy jesteś przestępcą, czy też działasz w majestacie prawa, pozbawienie życia, brutalne jego przezwyciężenie jest nienaturalnym gwałtem na człowieczeństwie. Reżyser równoważy w swoim filmie scenę morderstwa taksówkarza z wykonaniem wyroku śmierci na sprawcy, którego wykonanie, choć w imieniu prawa, przecież także powoduje fizyczne i psychiczne cierpienia oraz ma charakter nieodwracalny. Przez krótką, niedopowiedzianą miejscami historię, przedstawioną z dużą prostotą i realizmem, ukazuje także Kieślowski obraz społeczeństwa chorego, do granic zmęczonego i zniechęconego otaczającą rzeczywistością. Widz, po obejrzeniu filmu, chciałby zapomnieć sceny obu morderstw. Ale zapomnieć się nie da.

¹¹ A. Drożdżak, *Dobry sąsiad, który okazał się okrutnym mordercą*, „Gazeta Krakowska”, wydanie internetowe, 25 listopada 2013 r., <https://gazetakrakowska.pl/dobry-sasiad-ktory-okazal-sie-okrutnym-morderca/ar/1050180> [dostęp: 26.04.2022].

¹² Art. 5 ustawy z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywn i nawiązek w prawie karnym, Dz.U. z 1995 r. Nr 95, poz. 475.

¹³ M. Mieśnik, *Ostatni skazany na karę śmierci morderca wyjdzie na wolność?*, Wirtualna Polska, 28 kwietnia 2017 r., <https://wiadomosci.wp.pl/ostatni-skazany-na-kare-smierci-morderca-wyjdzie-na-wolnosc-6116892078385281a> [dostęp: 26.04.2022].

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 2345 ze zm.

¹⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Przepisy wprowadzające Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 554 ze zm.

¹⁶ Ustawa z dnia 14 kwietnia 2000 r. o ratyfikacji Protokołu nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczącego zniesienia kary śmierci, Dz. U. z 2000 r., nr 48, poz. 549.

¹⁷ Protokół Nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu dnia 28 kwietnia 1983 r., Dz.U. z 2001 r., nr 23, poz. 266.

Obrazy pozostają w pamięci, a roztrząsanie motywów działań bohaterów skłania do pesymistycznych refleksji nad kondycją społeczeństwa i jednostki.

Bibliografia

1. Birkholc R., *Krótki film o zabijaniu (Dekalog V)*, reż. Krzysztof Kieślowski, <https://culture.pl/pl/dzielo/krotki-film-o-zabijaniu-dekalog-v-rez-krzysztof-kieslowski> [dostęp: 26.04.2022].
2. Drożdżak A., *Dobry sąsiad, który okazał się okrutnym mordercą*, „Gazeta Krakowska”, wydanie internetowe, 25 listopada 2013 r., <https://gazetakrakowska.pl/dobry-sasiad-ktory-okazal-sie-okrutnym-morderca/ar/1050180> [dostęp: 26.04.2022].
3. <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=122630> [dostęp: 26.04.2022].
4. <https://www.filmweb.pl/film/Kr%C3%B3tki+film+o+zabijaniu-1987-1157/trivia>[dostęp: 26.04.2022].
5. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, opracowanie internetowe – M. Baranowski, przypisy S. Kuczvara, za zgodą i w oparciu o wydanie Pallottinum 1994, <http://www.katechizm.opoka.org.pl/rkkkIII-2-2.htm> [dostęp: 26.04.2022].
6. Mieśnik M., *Ostatni skazany na karę śmierci morderca wyjdzie na wolność?*, Wirtualna Polska, 28 kwietnia 2017 r., <https://wiadomosci.wp.pl/ostatni-skazany-na-kare-smierci-morderca-wyjdzie-na-wolnosc-6116892078385281a> [dostęp: 26.04.2022].
7. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2009.
8. Protokół Nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu dnia 28 kwietnia 1983 r., Dz.U. z 2001 r., nr 23, poz. 266.
9. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r., poz. 60, nr 571 ze zm.
10. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94 ze zm.
11. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 2345 ze zm.
12. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 98 ze zm.
13. Ustawa z dnia 14 kwietnia 2000 r. o ratyfikacji Protokołu nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczącego zniesienia kary śmierci, Dz. U. z 2000 r., nr 48, poz. 549.
14. Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym, Dz.U. z 1995 r. Nr 95, poz. 475.
15. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Przepisy wprowadzające Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 554 ze zm.

Dane kontaktowe

Dariusz Michta, demichta@op.pl